

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه اصفهان
دانشکده زبانهای خارجی
گروه زبان شناسی عمومی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته زبان شناسی عمومی

بررسی میزان مقبولیت واژه‌های مصوب فرهنگستان زبان و ادب فارسی در حوزه‌ی علوم پزشکی

استاد راهنما:

دکتر عادل رفیعی

استاد مشاور:

دکتر محمد عموزاده

پژوهشگر:

مریم جمالی

مهرماه ۱۳۹۰

کلیه حقوق مادی مترتب بر نتایج مطالعات، ابتکارات

و نوآوری‌های ناشی از تحقیق موضوع این پایان‌نامه

متعلق به دانشگاه اصفهان است.

دانشگاه اصفهان
دانشکده زبانهای خارجی
گروه زبان شناسی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته زبان شناسی همگانی خانم مریم جمالی

تحت عنوان
بررسی میزان مقبولیت واژه‌های مصوب فرهنگستان زبان و ادب فارسی در حوزه‌ی علوم
پزشکی

در تاریخ ۱۳۹۰/۷/۲۴ توسط هیات داوران زیر بررسی و با درجه عالی به تصویب رسید.

۱. استاد راهنمای پایان نامه دکتر عادل رفیعی با مرتبه‌ی علمی استادیار امضاء

۲. استاد مشاور پایان نامه دکتر محمدعموزاده رجبی با مرتبه‌ی علمی دانشیار امضاء

۳. استاد داور داخل گروه دکتر حدائق رضایی با مرتبه‌ی علمی استادیار امضاء

۴. استاد داور خارج از گروه دکترمنیژه یوحناپی با مرتبه‌ی علمی استادیار امضاء

امضای مدیر گروه

الایا اما سان ا کلا و ما ق آسان و داول و اتاد

ی ن برم مادن 'مرعم آوزی ا' 'مرن و عدسات، اما فی ان 'مر روی آسان و فزار وده، بگاہ نکلت و سایبی
ان 'مر بانمرا و بی وود اورا راه ادا سی 'مردچار دیدنی نند آ زم است ا رازان نکلت بید ای دل راه داد و با
برت و اتاد راه را فود آ : اروی مات حال تلاش ازیک ساسی ق بی با بر س ازمام 'ن و دل 'وی سی ان
'مرمانزی ذن ن فی ر بران است داء و آ و دی ما ۱۰ه ای قائل یایی یا ان عم و ادب بی با بر از اسروان
عف را و ستعانی ات بی وار مارا ادا سی مر و ن ماید:

م مر سی راه ن ای طار س از استره نزل و ن و م

اباجاد ارد ازمان ای ان میرایی 'نده وده و با ما سی عنی و عانی و دوا ان 'مر ای فود ابر و بردای مام.
س از مدونای ای، مای 'ق و اساس و درا برو ما سی قدم بی ام فاره اک 'ورنده وده و با و دمان 'کلای داء ابر
ا ادا سی 'مزوق 'ده ابر 'حدی عد' و درا اتاد را مای م قدم بی مام. نواب آ سی دمر فی ان 'مربا 'مرو
شبان و روی باز فاره را ما و دی ن وده ابر. 'ن نواب آ سی دمر فزاده، اتاد مشاور ن بارامان سی بی نخ وده ابر ای
ده ابر

'وص ان رسا لازم ذ: است از آجایی و وع رسا دی عانت سی 'تآن زبان و ادب ری و دل لازم دید با
'ور 'تآن از را مای سی 'ون ان مادا 'فاده مام. ابال لازم است از ای ان مادیاری 'نده وده ابر نربا ذ: م
' و بردوان مام: اتاد اوا ل نی، دمر 'مرن و سی، دمر با ۱۰ه، دمر 'دید مسان کمو، دمر دمرضار سوی و ضام عا
مری.

اید آنا. راور واره مر از و د عم را ما و دی راه بار.

قدم رروما م

قدم روح بندو جاودان ا م

قدم اتاد م

ناب آ سی و مرعادل ر ن

چکیده

در این رساله به بررسی وضعیت واژه‌های مصوب فرهنگستان در حوزه‌ی علوم پزشکی پرداخته شده است. هدف از انجام این پژوهش بررسی میزان آشنایی و به کارگیری واژه‌های مصوب فرهنگستان در زمینه‌ی پزشکی در بین دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی اصفهان است. این رساله در قالب ۵ فصل تهیه و تنظیم شده است. در فصل یک به معرفی موضوع پژوهش، اهداف پژوهش و روش کار پرداخته شده است و سؤالات و فرضیه‌ها مطرح شده‌اند. میزان آشنایی با واژه‌ها و نیز میزان کاربرد و توافق با واژه‌ها با استفاده از متغیرهای تاریخ تصویب و نوع ساخت واژه و تفاوت بین دانشجویان دوره‌ی پزشکی عمومی و دوره‌های تخصص ارزیابی شده و در مرحله‌ی بعد تأثیر میزان آشنایی بر میزان کاربرد و توافق با واژه‌ها مورد بررسی قرار می‌گیرد. در فصل دو به پیشینه‌ی فعالیت‌های واژه‌گزینی در ایران اشاره شده است. در این بخش فرهنگستان به عنوان مهم‌ترین نهاد واژه‌گزینی معرفی شده و این ادعا مطرح می‌شود که کلیه‌ی فعالیت‌های فرهنگستان زیر مجموعه‌ای از برنامه‌ریزی زبان است. در قسمت آخر این فصل مطالعات صورت گرفته در زمینه‌ی ارزیابی فعالیت‌های واژه‌گزینی فرهنگستان و نیز مسائل مربوط به اصطلاحات پزشکی مورد بررسی قرار می‌گیرند. فصل سوم مبانی نظری پژوهش را در بر دارد. در این بخش به دنبال توصیف برنامه‌ریزی زبان و انواع آن، واژه و مطالعات صرفی و نیز اصول و ضوابطی حاکم بر واژه‌گزینی در فرهنگستان می‌پردازیم. در بخش چهارم به تجزیه و تحلیل داده‌ها پرداخته شده و فرضیه‌ها مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد. بر اساس یافته‌های این پژوهش واژه‌های مصوب قدیمی نسبت به واژه‌های جدیدتر بیشترین میزان مقبولیت را دارد، همچنین بر اساس نوع ساختواژه، واژه‌های مشتق بیشترین میزان مقبولیت را داشته‌است. بین پزشکان عمومی و متخصص نیز تفاوت چندانی بر سر میزان کاربرد واژه‌ها وجود ندارد. بر اساس یافته‌های این بررسی همچنین می‌توان مدعی بود که با بالا رفتن میزان آشنایی، میزان کاربرد و موافقت با واژه‌ها نیز بالا می‌رود. فصل پنجم نیز به جمع‌بندی اطلاعات پرداخته و پیشنهادهای برای مطالعات بیشتر ارائه می‌گردد.

کلید واژه‌ها: فرهنگستان زبان و ادب فارسی، اصطلاحات پزشکی، نوواژه، فرایندهای واژه‌سازی، مقبولیت.

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل اول: مقدمه

- ۱-۱ مقدمه ۱
- ۲-۱ موضوع پژوهش ۲
- ۳-۱ اهداف پژوهش ۳
- ۴-۱ فرضیه‌های پژوهش ۳
- ۵-۱ روش پژوهش ۴
- ۶-۱ تعریف مفاهیم بنیادی ۴

فصل دوم: پیشینه‌ی مطالعات

- ۱-۲ مقدمه ۵
- ۲-۲ فرهنگستان در ایران ۶
- ۳-۲ فرهنگستان طب ۶
- ۴-۲ فرهنگستان اول ۶
- ۱-۴-۲ اساسنامه‌ی فرهنگستان اول ۷
- ۲-۴-۲ واژه‌گزینی در فرهنگستان اول ۸
- ۳-۴-۲ دیگر فعالیت‌های فرهنگستان اول ۸
- ۴-۴-۲ پایان کار فرهنگستان اول ۸
- ۵-۴-۲ دستاوردهای فرهنگستان اول ۹
- ۵-۲ فرهنگستان دوم ۹
- ۱-۵-۲ اهداف تشکیل فرهنگستان دوم ۹
- ۲-۵-۲ واژه‌گزینی در فرهنگستان دوم ۱۰
- ۳-۵-۲ پژوهشگاه‌های فعال در فرهنگستان دوم ۱۰
- ۴-۵-۲ برنامه‌ریزی شأن و پیکره در فرهنگستان دوم ۱۱
- ۵-۵-۲ ایرادات و محاسن فرهنگستان دوم ۱۱
- ۶-۲ فرهنگستان سوم ۱۲

۱۲-۶-۱	واژه‌گزینی در فرهنگستان سوم	۱۲
۱۳-۶-۲	شورای واژه‌گزینی	۱۳
۱۳-۶-۲-۱	وظایف شورای واژه‌گزینی	۱۳
۱۴-۶-۲-۲	ضرورت واژه‌گزینی سازمان‌یافته	۱۴
۱۴-۶-۲-۳	منابع واژه‌گزینی	۱۴
۱۶-۶-۲-۴	گروه واژه‌گزینی پزشکی	۱۶
۱۶-۶-۲-۵	دیگر فعالیت‌های گروه واژه‌گزینی	۱۶
۱۷-۶-۳	ارزیابی فعالیت‌های فرهنگستان سوم	۱۷
۱۷-۲-۷	مراحل واژه‌گزینی	۱۷
۲۰-۲-۸	پیشینه‌ی مطالعات	۲۰
۲۰-۲-۸-۱	ارزیابی جایگاه معادل‌های فرهنگستان	۲۰
۲۲-۲-۸-۲	بررسی وضعیت واژه‌ها و اصطلاحات پزشکی	۲۲
۲۷-۲-۹	جمع‌بندی	۲۷

فصل سوم: مبانی نظری

۲۹-۳-۱	مقدمه	۲۹
۲۹-۳-۲	برنامه‌ریزی زبان	۲۹
۳۰-۳-۲-۱	برنامه‌ریزی زبان از دیدگاه زبان‌شناسان گوناگون	۳۰
۳۱-۳-۲-۲	انواع برنامه‌ریزی زبان	۳۱
۳۱-۳-۲-۲-۱	برنامه‌ریزی شأن	۳۱
۳۲-۳-۲-۲-۲	برنامه‌ریزی پیکره	۳۲
۳۳-۳-۲-۲-۳	برنامه‌ریزی زبان‌آموزی	۳۳
۳۳-۳-۳	قرض‌گیری	۳۳
۳۳-۳-۱	علل قرض‌گیری واژگانی	۳۳
۳۴-۳-۲	نگرش‌های مختلف در مورد قرض‌گیری	۳۴
۳۴-۳-۳	قرض‌گیری در زبان فارسی	۳۴
۳۴-۳-۴	واژه‌های قرضی در زبان فارسی	۳۴

۴-۳ زبان علم	۳۵
۵-۳ اصول موضوعه فرهنگستان	۳۶
۱-۵-۳ ضرورت علم آموزی	۳۶
۲-۵-۳ ضرورت استفاده از زبان فارسی به عنوان زبان علم	۳۶
۳-۵-۳ زبان علمی نیازمند واژه گزینی سازمان یافته و روشمند	۳۶
۶-۳ صرف	۳۷
۱-۶-۳ صرف در زبانشناسی ساختگرا	۳۷
۲-۶-۳ صرف در زبانشناسی زایشی	۳۸
۷-۳ واژه	۳۸
۱-۷-۳ تکواژ	۳۹
۲-۷-۳ انواع واژه	۴۰
۳-۷-۳ واژه از نظر فرهنگستان	۴۰
۴-۷-۳ واژه‌ی فارسی به تعریف فرهنگستان	۴۰
۸-۳ اولویت‌های معادل‌یابی	۴۱
۱-۸-۳ معادل‌گزینی	۴۱
۲-۸-۳ ساخت اصطلاح	۴۱
۳-۸-۳ وام‌گیری	۴۴
۹-۳ روش‌های معادل‌گزینی	۴۵
۱-۹-۳ معادل‌یابی مفهومی	۴۵
۲-۹-۳ گرده‌برداری	۴۵
۱۰-۳ ضوابط واژه‌گزینی	۴۶
۱-۱۰-۳ رعایت قواعد دستور	۴۶
۲-۱۰-۳ قابلیت استفاده در ترکیبات بعدی	۴۶
۳-۱۰-۳ رعایت قواعد واج‌آرایی	۴۷
۴-۱۰-۳ رعایت قواعد خط	۴۷
۵-۱۰-۳ ضرورت گزینش یک معادل برای یک مفهوم	۴۷
۱۱-۳ جمع‌بندی	۴۸

فصل چهارم: تجزیه و تحلیل آماری

۴۹	۱-۴ مقدمه
۴۹	۲-۴ روش‌شناسی پژوهش
۴۹	۱-۲-۴ جامعه‌ی آماری
۵۱	۲-۲-۴ حجم نمونه‌گیری
۵۲	۳-۲-۴ روش جمع‌آوری داده‌ها
۵۲	۴-۲-۴ روش تجزیه و تحلیل داده‌ها
۵۲	۵-۲-۴ متغیرهای پژوهش
۵۲	۶-۲-۴ محدودیت‌های پژوهش
۵۳	۳-۴ آمار توصیفی
۵۳	۱-۳-۴ بررسی پاسخگویان پژوهش
۵۴	۲-۳-۴ بررسی نوع ساختارواژه
۵۵	۳-۳-۴ بررسی تاریخ تصویب واژه‌ها
۵۶	۴-۳-۴ بررسی میزان آشنایی با واژه‌ها
۵۷	۵-۳-۴ بررسی میزان کاربرد واژه‌ها
۵۸	۶-۳-۴ بررسی میزان موافقت با واژه‌ها
۵۹	۷-۳-۴ بررسی تفکیکی میزان آشنایی، کاربرد و موافقت با واژه‌ها
۶۲	۸-۳-۴ بررسی متغیرهای وابسته‌ی پژوهش
۶۳	۴-۴ تحلیل استنباطی
۶۳	۱-۴-۴ آزمون فرضیه اول
۶۴	۲-۴-۴ آزمون فرضیه دوم
۶۴	۳-۴-۴ آزمون فرضیه سوم
۶۵	۴-۴-۴ آزمون فرضیه چهارم
۶۵	۵-۴-۴ آزمون فرضیه پنجم
۶۶	۶-۴-۴ آزمون فرضیه ششم
۶۷	۷-۴-۴ آزمون فرضیه هفتم
۶۸	۸-۴-۴ آزمون فرضیه هشتم

عنوان

صفحه

۶۹.....	۹-۴-۴ آزمون فرضیه نهم
۷۱.....	۱۰-۴-۴ آزمون فرضیه دهم
۷۱.....	۱۱-۴-۴ آزمون فرضیه یازدهم

فصل پنجم: نتیجه‌گیری

۷۲.....	۱-۵ مقدمه
۷۲.....	۲-۵ یافته‌های پژوهش
۷۳.....	۳-۵ فرضیه‌های پژوهش
۷۵.....	۴-۵ نتیجه‌گیری
۷۶.....	۵-۵ پیشنهادهای برای مطالعات بیشتر
۷۷.....	واژه‌نامه‌ی فارسی
۷۸.....	واژه‌نامه‌ی انگلیسی
۸۱.....	پیوست‌ها
۸۴.....	منابع و مأخذ

فصل اول

مقدمه

۱-۱- مقدمه

پیشرفت‌های روزافزون مادی جهان امروز باعث گسترش ارتباطات بین جوامع انسانی شده است. این ارتباطات و تبدلات مادی و علمی باعث قرض‌گیری‌های گوناگون می‌شود. آنچه مسلم است این که هر پدیده و نوآوری به همراه ورود خود به جامعه‌ی جدید نام خود را نیز وارد جامعه‌ی پذیرنده می‌کند. بدین ترتیب بعد از گذشت زمان مفاهیم و اصطلاحات گوناگونی در جامعه‌ی پذیرنده به چشم می‌خورند که حاصل قرض‌گیری می‌باشند. این واژه‌های حاصل از قرض‌گیری را وام‌واژه^۱ می‌گویند. کریستال^۲ (۱۹۹۲) قرض‌گیری را چنین تعریف میکند: «معرفی یک واژه یا دیگر عناصر زبانی از یک زبان یا گویش به زبان یا گویش دیگر را قرض-گیری می‌نامند.» برخورد جامعه‌ی زبانی پذیرنده در مقابل این عنصر واژگانی جدید متفاوت است. این جامعه ممکن است با استفاده از امکانات زبانی خود برای مفهوم جدید معادلی انتخاب نماید، اما در برخی موارد و به-ویژه در خصوص اصطلاحات تخصصی^۳ ممکن است این معادل‌گزینی در مراحل ابتدایی صورت نگیرد و واژه‌ی جدید در کنار پدیده‌ی وارداتی در بین جامعه‌ی زبانی مصطلح و مرسوم گردد. بدین ترتیب پس از گذشت مدت

1- Loan words
2- Crystal· D
3. terminology

زمانی در بین متخصصان رشته‌های مختلف دسته‌ای از واژه‌های جدید به عنوان واژه‌های تخصصی مورد استفاده قرار می‌گیرد.

از جمله این واژه‌های تخصصی می‌توان به اصطلاحات تخصصی رشته‌ی پزشکی اشاره نمود که ممکن است برای افراد غیر متخصص قابل درک نبوده و در مواردی گنگ و بی‌معنا باشند. امر معادل‌گزینی برای اصطلاحات تخصصی اگرچه توسط نویسندگان و مترجمان صورت می‌گیرد اما مهمترین نهاد متولی آن فرهنگستان می‌باشد. از نظر متولیان امر واژه‌گزینی بی‌توجهی نسبت به ورود بی‌رویه‌ی اصطلاحات علمی بیگانه و عدم به کارگیری روش‌های مناسب برای کنترل و جایگزینی آنها باعث آسیب‌پذیری پیکره‌ی زبان فارسی و ناتوانی آن در بیان مطالب علمی مربوط به حوزه‌ی پزشکی می‌شود. با توجه به چنین احساس نیازی دست‌اندرکاران زبان فارسی وارد عمل شده و سعی کرده‌اند تا آنجا که ظرفیت‌های زبان اجازه می‌دهد به امر معادل‌یابی اقدام نمایند. اما معادل‌های مصوب فرهنگستان هنگامی که وارد جامعه‌ی زبانی می‌شوند ممکن است با برخوردها و عکس‌العمل‌های گوناگون مواجه شوند. برخی از افراد با آگاهی از چنین ضرورتی ممکن است معادل‌ها را پذیرفته و آنها را مورد استفاده قرار می‌دهند، اما عده‌ای نیز با واژه‌گزینی مخالف می‌باشند. به نظر می‌رسد که در کنار تمام این نظرات مخالف و موافق اگر واژه‌گزینی به گونه‌ای صورت بگیرد که منطبق با ساخت آوایی زبان بوده و عادات زبانی جامعه‌ی زبانی را بر هم نزنند کم‌کم جای خود را در بین افراد جامعه باز کرده و از سوی آنها پذیرفته می‌شود.

۱-۲- موضوع پژوهش

رساله‌ی حاضر بر آن است تا به ارزیابی میزان آشنایی، کاربرد و موافقت با برخی از معادل‌های مصوب فرهنگستان در حوزه‌ی علوم پزشکی در بین جامعه‌ی دانشگاهی رشته‌ی مربوطه بپردازد. سؤال اساسی در اینجا این است که شورای تخصصی واژه‌گزینی پزشکی تا چه حد توانسته‌است با معادل‌گزینی مناسب برای اصطلاحات تخصصی به هدف خود مبنی بر نهادینه کردن به کارگیری و استفاده از معادل‌های فارسی در مقابل اصطلاحات علمی بیگانه دست یابد. در این رساله برآنیم تا تأثیر دو عامل گذر زمان، نوع ساخت‌واژه و تفاوت بین پزشکان متخصص و عمومی را در میزان پذیرش معادل‌ها مورد ارزیابی قرار دهیم. شورای تخصصی واژه‌گزینی علوم پزشکی فرهنگستان از سال ۱۳۷۰ با هدف مذکور به امر واژه‌گزینی اقدام نموده‌است.

۱-۳- اهداف پژوهش

این رساله با هدف ارزیابی عملکرد شورای تخصصی واژه‌گزینی پزشکی به طور اخص به دنبال یافتن جایگاه برخی از معادل‌های مصوب در این رشته در بین جامعه‌ی پزشکی کشور می‌باشد. هدف اصلی این رساله در کنار بررسی میزان کاربرد، پذیرش و مقبولیت برخی از این معادل‌ها، ارزیابی روش‌های مناسب‌تر برای توسعه و بهبود روند واژه‌گزینی می‌باشد. بدون شک گفتگو با اعضای جامعه‌ی علم پزشکی و جویا شدن آراء آنها در مورد امر واژه‌گزینی از طریق پرسش‌نامه می‌تواند به عنوان ابزاری مفید در دست شورای تخصصی واژه‌گزینی پزشکی بوده و راهگشا و راهنمای آنها در توسعه‌ی هرچه بیشتر اهداف خود باشد. به عبارت دیگر این رساله به منزله‌ی نوعی نظر سنجی علمی بوده تا برخورد و عکس‌العمل جامعه‌ی پزشکی را در مورد معادل‌های فرهنگستان مورد ارزیابی قرار دهد.

بی‌شک کاربرد نتایج این تحقیق عبارتند از :

- ۱- کمک به گسترش و استفاده‌ی هرچه بیشتر از گونه‌ی علمی‌زبان فارسی در حوزه‌ی علوم پزشکی
- ۲- کمک به دست‌اندرکاران امر واژه‌گزینی برای بهبود روش‌های معادل‌یابی و تلاش برای رفع نواقص و کاستی‌های موجود در امر معادل‌یابی.

۱-۴- فرضیه‌ها

- ۱- میزان آشنایی پزشکان عمومی با واژه‌های مصوب کمتر از پزشکان متخصص است.
- ۲- میزان کاربرد واژه‌های مصوب در نزد پزشکان عمومی کمتر از پزشکان متخصص است.
- ۳- میزان موافقت با واژه‌های مصوب در نزد پزشکان عمومی کمتر از پزشکان متخصص است.
- ۴- میزان آشنایی با واژه‌های مصوب قدیمی بیشتر از واژه‌های جدید است.
- ۵- میزان کاربرد واژه‌های قدیمی‌تر بیشتر از واژه‌های جدید است.
- ۶- میزان موافقت با واژه‌های مصوب قدیمی‌تر بیشتر از واژه‌های جدید است.
- ۷- میزان آشنایی با واژه‌ها با توجه به نوع ساختار واژه یکسان نمی‌باشد.
- ۸- میزان کاربرد واژه‌ها با توجه به نوع ساختار واژه یکسان نمی‌باشد.
- ۹- میزان موافقت بر سر واژه‌ها با توجه به نوع ساختار واژه یکسان نمی‌باشد.
- ۱۰- هر چه آشنایی با واژه‌های مصوب بالا برود میزان کاربرد واژه‌ها نیز بالا می‌رود.
- ۱۱- هر چه آشنایی با واژه‌های مصوب بالا برود میزان موافقت با واژه‌ها نیز بالا می‌رود.

۱-۵- روش پژوهش

این پژوهش به روش توصیفی-تحلیلی انجام شده است. ابزار جمع آوری داده‌ها در این پژوهش پرسش‌نامه می‌باشد. در این روش از بین واژه‌های مصوب شورای واژه‌گزینی علوم پزشکی فرهنگستان زبان و ادب فارسی در بین سال‌های ۱۳۷۶ تا ۱۳۸۷ که در قالب نچ دفتر به چاپ رسیده است چهل واژه به طور تصادفی انتخاب شده و به صورت پرسشنامه در اختیار ۵۰ دانشجوی پزشکی در دو مقطع پزشکی عمومی و دوره‌های تخصص قرار گرفت و نظرات آنها مبنی بر آشنایی، به کارگیری این واژه در گفتار و توافق با این واژه‌ها مورد ارزیابی قرار گرفته است.

۱-۶- تعریف مفاهیم بنیادی

برنامه‌ریزی زبان: ((برنامه‌ریزی زبان تلاشی عمدی برای تحت تأثیر قرار دادن رفتار دیگران در رابطه با بیکره، شأن و یادگیری زبان است.)) (کوپر، ۱۹۸۹:۴۵)^۱

نوواژه:^۲ ((ابداع واژه‌های جدید به منزله‌ی پاسخی به تغییرات جهان بیرون که در جامعه‌ی زبانی رواج پیدا می‌کند.)) (کریستال، ۱۹۹۲:۲۴۶)

کاربرد: ((مجموعه‌ی عادات گفتاری و نوشتاری جامعه، این اصطلاح بویژه در ارتباط با سلیقه‌ی شخصی در انتخاب اشکال زبانی گوناگون مطرح می‌شود.)) (کریستال، ۱۹۹۲:۴۰۶)

واژه‌ی قرضی: ((کلمه یا عبارتی که از یک زبان گرفته شده و در زبان دیگر به کار می‌رود.)) (ریچاردز و اشمیت، ۲۰۰۲:۵۶)^۳

نگرش زبانی:^۴ ((نگرش‌هایی که سخن‌گویان زبان‌ها یا گونه‌های مختلف زبانی نسبت به زبان یکدیگر و یا زبان خود دارند. بیان احساسات مثبت یا منفی ممکن است بیانگر تأثیر سختی یا آسانی زبانشناختی، سختی یا آسانی یادگیری آن، درجه‌ی اهمیت، سادگی، موقعیت اجتماعی و... باشد. این نگرش‌های زبانی همچنین ممکن است نشان‌دهنده‌ی احساس افراد به آن جامعه‌ی زبانی باشد.)) (ریچاردز و اشمیت، ۲۰۰۲:۲۸۶)

واژه‌ی تخصصی: ((واژه‌های تخصصی و اصطلاحاتی که توسط گروهی از متخصصان مورد استفاده قرار می‌گیرد در حالی که دیگر افراد جامعه‌ی زبانی قادر به درک معنای آن نمی‌باشند.)) (کریستال، ۱۹۹۲)

-
- 1 . Language planning
 - 2 . Cooper· R· L
 3. neologism
 4. Richards and Schmidts
 5. language attitude

فصل دوم

پیشینه‌ی مطالعه

۲-۱ مقدمه

معادل‌یابی و ترجمه‌ی واژه‌های بیگانه اگرچه ممکن است توسط مترجمان، اساتید و دانشجویان به صورت پراکنده صورت بگیرد، اما انجام این فعالیت به صورت مدون و منظم در هر کشوری بر عهده‌ی نهادهای دولتی می‌باشد. تمرکز این فعالیت‌ها در یک نهاد دولتی نشان‌دهنده‌ی توجه و اهتمام دولت‌ها به امر واژه‌گزینی می‌باشد. به نظر می‌رسد مهم‌ترین نهاد مسئول این برنامه‌ها در ایران فرهنگستان زبان و ادب فارسی می‌باشد. فعالیت‌های فرهنگستان در ایران تحت نظارت مستقیم دولت و رئیس‌جمهور می‌باشد. به طور کلی فعالیت‌های فرهنگستان زیرمجموعه‌ای از فعالیت‌های برنامه‌ریزی زبان^۱ است. در این فصل در ابتدا به بررسی سابقه‌ی فرهنگستان در ایران پرداخته می‌شود و فعالیت‌های واژه‌گزینی به عنوان یکی از مهمترین وظایف فرهنگستان مورد ارزیابی قرار می‌گیرد و در بخش بعدی نیز به بررسی پیشینه‌ی مطالعاتی پرداخته می‌شود که وضعیت واژه‌های مصوب فرهنگستان در بین مردم را مورد مطالعه قرار داده است. در پایان نیز به مسایل اشاره می‌شود که در مورد اصطلاحات پزشکی وجود داشته و شرایط خاصی را برای این اصطلاحات و در نتیجه معادل‌گزینی برای آنها بوجود می‌آورد.

^۱ - در خصوص برنامه‌ریزی زبان و انواع آن در فصل سوم به طور مبسوط بحث خواهد شد.

۲-۲ فرهنگستان در ایران

روستایی معتقد است که اولین توجه به ضرورت حفظ زبان فارسی در برابر واژه‌های بیگانه مربوط به زمان ناصرالدین شاه است. همچنین دستور برای تأسیس اولین آکادمی و انجمن واژه‌گزینی در ایران در سال ۱۲۷۹ توسط مظفرالدین شاه قاجار صادر شد. این آکادمی ضمن اعلام رسمیت در این سال به طور رسمی اقدام به معادل‌یابی برای واژه‌های بیگانه نمود. اما این انجمن ظهور نکرده به افول گرایید. معادل‌های مطرح شده در این انجمن فقط در سه شماره از روزنامه‌ی ایران سلطانی منعکس شد. پس از آن دیگر سخنی از واژه‌گزینی به میان نیامد. ریاست این آکادمی بر عهده‌ی ندیم‌السلطان وزیر مطبوعات و دارالتألیف و دارالترجمه بود. هدف این آکادمی به گواهی بیانیه‌ی آغاز کار آن وضع لغات جدید و ترقی مطبوعات بود. از واژه‌های مصوب این دوره می‌توان به واژه‌ی "راه‌آهن" در مقابل واژه‌ی "شمن دوفر" اشاره کرد (روستایی، ۱۳۸۵: ۷۷-۷۵).

در سال ۱۳۰۳ انجمن واژه‌سازی ارتش تأسیس شد. این انجمن ۳۰۰ واژه در حوزه‌های هواپیمایی، مهندسی نظامی، توپخانه، سازمان نظام و ادوات جنگی وضع نمود. در سال ۱۳۱۱ نیز انجمن وضع لغات و اصطلاحات دانشسرای عالی تأسیس شد (روستایی، ۱۳۸۵: ۹۵).

۳-۲ فرهنگستان طب

وزارت معارف در سال ۱۳۱۳ به تشکیل آکادمی طبی مبادرت ورزید و چند جلسه‌ای با شرکت عده‌ای از پزشکان و دانشمندان معروف به ریاست لقمان‌الدوله در دانشکده‌ی طب تشکیل شد. در یکی از همین جلسه‌ها در برابر واژه‌ی آکادمی واژه‌ی فارسی فرهنگستان برگزیده شد و قرار شد که این انجمن به عنوان فرهنگستان طب به فعالیت بپردازد. این آکادمی در کنار وظایف تعریف شده‌ی خود وظیفه‌ی وضع لغات و اصطلاحات پزشکی را نیز بر عهده داشت (روستایی، ۱۳۸۵: ۱۰۰).

۴-۲ فرهنگستان اول (۱۳۳۲-۱۳۱۴)

دو ماه قبل از تأسیس فرهنگستان، ذکاء‌الملک فروغی، وزیر معارف و اوقاف وقت طی نامه‌ای که برای

وزارت مالیه فرستاد انگیزه‌های ایجاد فرهنگستان را چنین بیان کرد:

"چون موضوع زبان هر ملت یکی از مسایل مهمه‌ی اجتماعی است و اقدام به اصلاح و اجرای تغییرات و تبدیلات آن، محتاج به مطالعه و مباحثه و تعمق خاصی می‌باشد وزارت معارف در نظر دارد که به زودی انجمن مخصوصی مرکب از دانشمندان و لغویون و ادبا و محققین تأسیس نموده و این قبیل مسایل را در آن مورد بحث و مطالعه قرار دهد. بنابراین ممتنی است دستور اکید به عهده‌ی ادارات و دوائر تابعه صادر فرمایند تا موقع تشکیل

آن انجمن، از وضع و استعمال هر گونه لغت جدید یا تبدیل لغات معموله به لغات فارسی خالص در مراسلات و اسناد رسمی اداری خودداری نمایند تا پس از تأسیس این انجمن پیشنهادهای مربوط بدین امر مورد مطالعه قرار گرفته و تدابیر مقتضیه اخذ گردد. - از طرف وزارت معارف و اوقاف -".

به این ترتیب برای اینکه بتوان به گرایش‌های پراکنده‌ی غیر رسمی در سازمانی متمرکز پایان داد مقدمات تأسیس فرهنگستان ایران به شاه تفهیم شد و رضا شاه با قبول پیشنهاد ذکاالملک فروغی از او خواست تا انجمنی برای پیراستن زبان فارسی از واژه‌های بیگانه تشکیل شود. از مهم‌ترین وظایف تعریف شده برای فرهنگستان اول می‌توان به پیراستن زبان فارسی از واژه‌های بیگانه و اختیار و معادل‌یابی برای اصطلاحات تخصصی علوم اشاره کرد.

فرهنگستان ایران به طور رسمی در خرداد ماه سال ۱۳۱۴ تأسیس شد. با این حال دو نهاد انجمن واژه‌سازی ارتش و انجمن وضع لغات و اصطلاحات دانشسرای عالی که پیش‌تر تأسیس شده بودند، پس از تشکیل فرهنگستان‌ها هم تا سالها به کار خود ادامه دادند (روستایی، ۱۳۸۵: ۱۰۵-۱۰۳).

۲-۴-۱ اساسنامه‌ی فرهنگستان اول

طرح اولیه‌ی اساسنامه‌ی فرهنگستان توسط عیسی صدیق (صدیق اعلم) تهیه و تنظیم شد و به خصوص در ماده‌ی دوم این اساسنامه وظایف فرهنگستان به قرار زیر بیان شده بود:

۱. ترتیب فرهنگ به قصد رد و قبول لغات و اصطلاحات در زبان فارسی
۲. اختیار الفاظ و اصطلاحات در هر رشته از رشته‌های زندگانی با سعی در اینکه حتی‌المکان فارسی باشد
۳. پیراستن زبان فارسی از الفاظ نامتناسب خارجی
۴. تهیه‌ی دستور زبان و استخراج و تعیین قواعد برای وضع لغات فارسی و اخذ یا رد لغات بیگانه
۵. جمع‌آوری لغات و اصطلاحات پیشه‌وران و صنعت‌گران
۶. جمع‌آوری الفاظ و اصطلاحات از کتب قدیم
۷. جمع‌آوری لغات و اصطلاحات و اشعار و امثال و قصص و نوادر و ترانه‌ها و آهنگ‌های ولایتی
۸. جستجو و شناساندن کتب قدیم و تشویق به طبع و نشر آنها
۹. هدایت افکار به حقیقت ادبیات و چگونگی نظم و نشر و اختیار آنچه از ادبیات گذشته پسندیده است و

رد آنچه منحرف می‌باشد و راهنمایی برای آینده

۱۰. تشویق شعرا و نویسندگان در ایجاد شاهکارهای ادبی

۱۱. تشویق دانشمندان به تألیف و ترجمه‌ی کتب سودمند به فارسی فصیح و مانوس

۱۲. مطالعه در اصلاح خط فارسی

۲-۴-۲ واژه‌گزینی در فرهنگستان اول

اگر چه در اساسنامه‌ی فرهنگستان ایران تقریباً به همه‌ی ابعاد زبان توجه شده است، کار این فرهنگستان عمدتاً معطوف به واژه‌سازی بوده است. لغات و اصطلاحات مصوب فرهنگستان اول به طور معمول از سوی وزارتخانه‌ها، موسسات، دستگاه‌ها، ادارات و نیز صاحبان حرفه‌ها، فنون و علوم مختلف پیشنهاد و به دبیرخانه فرستاده می‌شد و این لغات و اصطلاحات برای اعضا فرستاده می‌شد. اعضا پس از مطالعه، الفاضلی را که به نظرشان می‌رسید در جلسات هفتگی که با حضور نماینده وزارتخانه یا موسسه تشکیل می‌شد مطرح می‌کردند. واژه‌ها در هیئت عمومی فرهنگستان مطرح شده و دلایل انتخاب هر واژه به طور مشروح بیان می‌شد. لغات پذیرفته شده توسط دفتر مخصوص شاهنشاهی به اطلاع شاه می‌رسید و وقتی شاه آنها را تصویب می‌کرد نخست وزیر آنها را به وزارتخانه‌ها و موسسات دولتی ابلاغ می‌کرد تا آنها را به کار ببرند. جنبه‌ی اجرایی کار فرهنگستان بسیار قوی بود. روستایی در این زمینه به سندی اشاره می‌کند که طی آن وزیر داخله از عدم به کار گیری لغات اصلاح شده اظهار ناخرسندی کرده و درخواست نظارت قوی‌تر بر اجرای این ابلاغ را اعلام می‌کند (روستایی، ۱۳۸۵: ۱۱۹).

۲-۴-۳ دیگر فعالیت‌های فرهنگستان

در سال ۱۳۲۲ «نامه‌ی فرهنگستان»، فصل‌نامه‌ی تخصصی فرهنگستان آغاز به کار کرد. در سال ۱۳۲۵ انجمن ادبی و علمی فرهنگستان تشکیل شد و بدین ترتیب فرهنگستان سیر اصلی خود را که متوجه واژه‌گزینی بود تغییر داده، به پژوهش در زبان و ادب فارسی متمایل شد (روستایی، ۱۳۸۵: ۱۴۶).

۲-۴-۴ پایان کار فرهنگستان اول

روستایی معتقد است که در این دوره فرهنگستان کم‌کم دچار مشکلات مالی شد. وی از جمله دلایل تعطیلی فرهنگستان اول را جنگ جهانی دوم و تبعات آن، بحران نفت، مشکلات اقتصادی، اختلاف نظر بسیاری از صاحب‌نظران با متولیان فرهنگستان و مرگ گروهی از اعضا می‌داند (روستایی، ۱۳۸۵: ۱۴۴).